

1. RUUMILISE ARENGU VISIOON

Maakonna ruumilise arengu visioon esitab kokkuvõtliku pildi olukorrast, mida Põlva maakonnaplaneeringu elluviimisega soovitakse saavutada. Põlva maakonna ruumilise arengu visioon tugineb maakonnaplaneeringu lähteseisukohtadele, Siseministeeriumi poolt tellitud ja koostatud maakonnaplaneeringute juhendmaterjalidele ning ptk 1 alapeatükkidele. Viimastes esitatud sisu on selgituseks ja lahtiseletuseks Põlva maakonna ruumilise arengu visioonile.

Põlva maakonna ruumilise arengu visioon:

Põlvamaa on ajaloolist jätkuvust ja looduslähedust väärtustava ruumistruktuuriga maakond. Siin eristuvad traditsioonilised külamaastikud ning kompaktsena hoitud suuremad asulad ja linnad, mis ühtlasi koondavad mahukamat ettevõtlust ja tootmistegevust. Elanike igapäevaelu toimimine tugineb uuenduslike ja paindlike lahenduste rakendamisel ning mugavatel ühendustel oluliste keskustega Põlvamaal ja naabermaakondades. Kõik see tagab kvaliteetse elukeskkonna erinevates Põlvamaa piirkondades.

1.1. RUUMILISE ARENGU ANALÜÜSI KOKKUVÕTE

Põlva maakonna ruumilise arengu analüüs erinevate alateemade löikes on koondatud eraldi köites (täpsem viide, kui köidete struktuur selgub). Järgnevalt on kontsentreeritult esitatud kokkuvõtte maakonna ruumilise arengu analüüsi põhjal koorunud põhijäreldustest.

- Põlvamaa on riigipiiri äärne maakond:
 - Riigikaitseline positsioon seoses Põlvamaa paiknemisega Eesti-Vene piiril kui rahvusvaheliselt olulisel lahkmejoonel.
 - Eesti-Vene piiri äärsete alade kultuurilis-ajalooline ühendatus Setomaa näol, mis on olnud üheks identiteediloojaks Põlvamaale, samuti Võrumaale.
 - Euroopa liidu regionaalpoliitikast tulenevad eelised kohalikul tasandil piiriülese koostöö arendamiseks.
 - Logistiline positsioon, mille loovad Koidula piiripunkti ja -jaama koonduvad taristud.
 - Poliitilised suhted Eesti ja Venemaa vahel, samuti rahvusvahelisel tasandil laiemalt, mõjutavad nii kohaliku piiriülese koostöö toimivust kui ka logistilise potentsiaali rakendumist.
 - Olulises ulatuses kulgeb Põlvamaa piir Venemaaga Lämmijärvel – veekoguga piirnemine on täiendavaks atraktiivseks teguriks maakonna jaoks (nt puhkemajanduse arendamisel) ning mitmekesistab tegevusalade valikut (nt aastaringse kalastamise võimaluste ja ka puhke-eesmärgilise veeliikluse osas).
- Põlvamaa asub suhteliselt lähedal Lõuna-Eesti regioonikeskusele Tartule ning on sellest tugevalt mõjutatud:

- Tartu kui tugevama tõmbekeskuse mõju on selgelt tunda maakonna kohalike keskuste kõrval, mille roll on sellevõrra nõrgestatud. Sealjuures on Tartu roll Põlvamaa elanike tööalases pendelrändes tugevam, võrreldes Valga- ja Võrumaaga. Eeldatavalt on Tartu mõjukas roll lähemas ajaperspektiivis jätkuv.
 - Tartu suund on olulisim maakonnaväline suund ka ühistranspordikorralduses. Sealjuures on kohatiseks takistuseks Põlvamaa ühepoolne huvi täiendavate liikumisvõimaluste vastu.
 - Seoses teenuste ja töökohtade eeldatavalt jätkuva koondumisega võib eeldada Tartu mõjukuse kasvu, eelkõige Põlvamaa põhjapoolsematel aladel. Sh mõjutab õpilasarännet selles suunas tõenäoline kohalike gümnaasiumide arvu vähenemine.
- Põlvamaal väljakujunenud asustuse ja teenuste muster ei soosi majandusliku efektiivsuse ja maakonnasisese kontsentreerituse saavutamist elutingimuste tagamisel:
 - Asustustihedus on Eesti keskmisega võrreldes madal, kuigi suuremate linnadeta maakondade seas siiski vaid veidi alla keskmise.
 - Elanikkond on ruumis suhteliselt ühtlaselt jaotunud. Erandlikult kõrge on maaelanikkonna osakaal, võrreldes linnalistes asulates elavate inimeste osakaaluga. Just maapiirkondades on tekkinud ka uusasukatega, nn linnast maale kolijatega, kogukondi.
 - Maakonnas on kaks keskuslinna, kuid nende roll maakonna elanikkonna teenindajana (sh töökohtade pakkujana) ning väljaspool linnu elavate põlvamaalaste koondajana jääb kokkuvõttes tagasihoidlikuks, võrreldes kogupotentsiaaliga. Põlvamaa elanike jaoks on olulisteks igapäevase pendelrände sihtpunktideks (st Põlvamaa elanikke koondavateks kohtadeks) Põlva ja Räpina kõrval väljaspool maakonda paiknevad keskused: Tartu, vähemal määral Võru ning mõnevõrra Otepää.
 - Maakonda läbivate magistraalteede struktuur tekitab põhja-lõuna suunalist tsoneeritust, kuivõrd ida-lääne suunalised liikumised on rohkem takistatud. See pärsib ka maakonna peamistesse keskustesse (Põlvasse ja Räpinasse) koondumise ning keskuste omavahelise koostöö võimalusi.
 - Põlvamaa asustusstruktuuri ja igapäevast toimimist mõjutab jätkuvalt maakonna alade ajalooline kuuluvus. Eelkõige kerkivad esile kolm regiooni ja kultuuriareaali: ajalooline Tartumaa, Vana Võrumaa, Setomaa.
 - Teenuste paiknemine maakonnas on ruumiliselt jaotunud ning vähem linnadele tuginev, sarnaselt elanikkonna paiknemisele. Esile on kerkimas teenuste pakkumise kogukonna-põhine korraldus, mille näiteks on külakeskuste, seltsimajade jmt asutuste levik ning toimimisloogika.
 - Senisest suurema töökohtade koondumise tekitaks avaliku sektori pakutavate töökohtade ruumiline kontsentreerimine – avalik sektor pakub töökohti enam kui neljandikule maakonna hõivatutest, olles oluliseks töövõimaluseks maapiirkondades. Samas oleks tegemist kohalike jaoks ebasoovitava arengusuunaga.
 - Maakonna jätkuv tuginemine primaarsektorile ning sealjuures väikeettevõtluks (iseendale tööandjad) hoiab ja jätkab väljakujunenud asustumustrit.

- Maakonna ühistranspordikorraldus on kujundatud vastavaks olemasolevale asustusmuustrile ning paistab Kagu-Eesti kontekstis silma paindlikkuse poolest – erinevad ühistranspordikorralduse tasandid on valdavalt omavahel integreeritud, toimivad ka nõudeliinid.
- Rahvastikuprotsessid maakonnas tekitavad senisest tugevama surve ruumiliseks koondumiseks:
 - Elanike arv Põlvamaal jätkab kahanemist kiirenevas tempos; kahanemine jaotub eeldatavalt ruumiliselt suhteliselt ühtlaselt maakonnas eristuvate toimepiirkondade vahel.
 - Elanikkond Põlvamaal vananeb jätkuvalt, sh on probleemiks noorte väljaränne suurematesse keskustesse ning pikaajaline negatiivne iive. Maakonna elanike keskmine vanus on riigi vastavast näitajast kõrgem.
 - Koos elanike arvuga kahaneb jätkuvalt ka õpilaste arv, mis toob kaasa üldhariduse korralduse muutumise (kuni kahe kooliastmega lasteaed-põhikoolide teke) ja kogu koolivõrgu kaasajastamise ja optimeerimise vajaduse. Õpilaste arvu vähenemist Põlvamaa koolides, eelkõige kolmandas kooliastmes ja gümnaasiumiastmes, intensiivistab lisaks ka õpiränne.
 - Tulevikusuundumuste seisukohalt on teenuste kättesaadavusel olulised seosed rahvastikutrendidega, mis tõenäoliselt mõjutavad teenuste säilimist ja valikut (nt rõhuasetuse nihkumine eakatele suunatud teenustele) maapiirkondades. Rahvastiku kahanemise taustal tõuseb tõenäoliselt ühistranspordikorralduse tähtsus, kuid samuti paindlike ja integreeritud teenusepakkumise võimaluste ära kasutamise olulisus ning Interneti kättesaadavuse olulisus. Eeldada võib nn kogukonnateenuste tähtsuse ja osakaalu kasvu.
- Majandus- ja ettevõtluskeskkond on traditsioonidele ja väikeettevõtlusele tuginev, kuid tootlik ja mitmekesisustumise võimalustega. Samas ei paku see piisavalt atraktiivseid töökohti elukoha lähedal:
 - Põlvamaa ettevõtlus on mikroettevõtte-põhine, sh on ülekaalus üksikettevõtjad – nende osakaal on Põlvamaal Eesti kontekstis eristuvalt kõrge.
 - Eesti kontekstis domineerib väga tugevalt primaarsektor; Põlvamaa eripäraks Kagu-Eesti kontekstis on põllumajandusmaade soodne kasutusstruktuur ning põllumajandussektori kõrge tootlikkus, mis paistab silma ka kogu Eestis.
 - Samas omab primaarsektor minimaalset osa töökohtade pakkujana. Peamiseks töökohtade pakkujaks maakonnas on teenindussfäär ning tööstus ja tootmine, mille pakutavad töökohad on võrreldes elanike paiknemisega ruumis rohkem koondunud.
 - Traditsioonidel põhineva ning kaasaja trende järgiva toimimise konflikti toob välja nt tööturu olukord: Põlva maakonda, nagu ka Võru- ja Valgamaad, iseloomustab keskmisest kõrgem töötuse määr. Probleemiks on samas nii kvalifitseeritud tööjõu kui ka kõrge kvalifikatsiooniga töökohtade puudus.
 - Samas on Põlvamaa ettevõtlus suhteliselt mitmekesine ning potentsiaali omavad ka mahepõllumajandus ja loomemajandusega seostatud puhkemajandus.
 - Põlvamaa eripärana paistab Eestis silma kultuurisektori suur osakaal kogu teenindussektori tuludest, millele aitab kaasa üle-Eestiliselt tuntud

kultuuri- ja puhkeväärtuste olemasolu, sh muuseumide rohkus, ning kohalikule eripärasele pärimusele tuginevate käsitööskuste ja traditsioonide elujõulisus.

- Vaatamata suhtelisele tootlikkusele ei taga väljakujunenud ettevõtlusvaldkonnad Põlvamaal piisavalt kõrget heaolu taset, mistõttu on tulevikusuundumustes näha mitmekesisistumise vajadust:
 - Põlvamaa panus Eesti majanduskasvu on, SKP näitajate põhjal hinnates, madal, sarnaselt kogu Kagu-Eestiga. Sealjuures paistab Põlvamaa Kagu-Eesti kontekstis silma omakorda madalaima SKP poolest.
 - Põlvamaal on elanikkonna hulgas suhteliselt kõige enam puuetega inimesi (üle 20 %), võrreldes kogu Eestiga. See tekitab muuhulgas erineva olukorra nii töjõuturul kui võimalike/vajalike töökohtade jaotuses.
 - Ekspordi vähesese mahukuse tõttu (ekspordib vaid ca 1% ettevõtetest) ei ole Põlvamaa ettevõtluses oodata suuremahulist kasvu.
 - Maamajanduslikus tööhõives on kandev roll väiketalundusel, sarnaselt ülejäänud Kagu-Eestiga; selle jätkusuutlikkust ähvardab aga ebavõrdne konkurents suurtootjatega. Väikeettevõtjate ellujäämisel on olulise tähtsusega toetav põllumajanduspoliitika, tegevusvaldkondade mitmekesisus ning omavaheline võrgustumine (klasterdumine, koostöö).
 - Maakonna ja Eesti iseseisva jätkusuutlikkuse mõttes võib ohtliku trendina välja tuua jätkuva lootmise Euroopa Liidu toele, mis puudutab maapiirkondade ruumilise korrastatuse jätkuvust tagavaid valdkondi nagu põllumajandus ja rohemajandus laiemalt.
 - Maapiirkondade edasist arengut nähakse tuginemas keskkonnasõbralikule arengule ja väljakujunenud tegevusalade teadmispõhisemaks muutumisele, kus traditsioonilistele põllu- ja metsamajanduse suundadele (eeskätt väiketalundusele) lisandub senisest tugevamalt loodus- ja kultuuriturism ning puhke- ja loomemajandus. Võimalike uute valdkondadena võiks Põlvamaa majandustegevus täiendada hõbemajanduse ja taastuvenergeetikaga.
 - Kohapealsete arengute eelduseks võib siiski pidada head koostööd ja häid liikuvusühendusi regioonikeskuse ning ühtlasi Eestis olulise teaduskeskuse Tartuga.

1.2. RUUMILISE ARENGU PÕHIMÕTTED JA SUUNDUMUSED

Põlva maakonna ruumilise arengu põhimõtted ja suundumused tuginevad ühelt poolt üleriigilisele planeeringule „Eesti 2030+“, mis on maakonna tasandil ruumilise arengu planeerimisel peamiseks suunda andvaks alusdokumendiks. Teisalt on maakonna ruumilise arengu põhimõtete ja suundumuste kujundamisel eesmärgiks kohaliku konteksti arvestamine. Seejuures on sisendina kasutatud maakonna kohta koostatud ruumilise arengu analüüsi (vt eelnev ptk 1.1).

Maakonna ruumilise arengu põhimõtted ja suundumused on aluseks maakonnaplaneeringu lahendamise väljatöötamisel teemavaldkonniti. **Ruumilise arengu põhimõtete ja suundumuste järgimine on üldiseks eesmärgiks ka kehtestatud**

maakonnaplaneeringu elluviimisel, sh madalama tasandi planeeringutega maakonnaplaneeringu muutmise kaalumisel.

Järgnevalt on esitatud üleriigilises planeeringus „Eesti 2030+“ väljenduvad üldstrateegilised eesmärgid ja seisukohad maakonnaplaneeringutele, mis ei ole käsitletavad rakenduslikena, kuid millega on arvestatud Põlva maakonna ruumilise arengu põhimõtete väljatöötamisel (vt pikemat kokkuvõtet maakonnaplaneeringu lähteseisukohtadest). Põlva maakonna ruumilise arengu põhimõtted ja suundumused on esitatud eraldi alapeatükis, vt ptk 1.2.1.

Üleriigilise planeeringu kohaselt on peamised kontseptsioonid, mille järgi Eesti ruumilist arengut soovitakse suunata:

- *Hajalinnastumine (asustuse arendamisel säilitatakse ja väärustatakse praegust asustusstruktuuri),*
- *toimepiirkondade põhisus igapäevateenuste ja majanduse arengu tagamisel,*
- *asustussüsteemi sidustamine toimepiirkondade siseselt, Eesti-siseselt ja välismaailmaga.*

Maakonna tasandil on üleriigilises planeeringus seatud üldstrateegilisteks eesmärkideks:

- *tänaste toimepiirkondade funktsionaalsuse säilimine,*
- *ruumi mõistlik ettevalmistamine elukvaliteedi säilimiseks ja tõusuks rahvastiku kahanemise tingimustes,*
- *olemasolevale asustusstruktuurile toetuva mitmekesise ja valikuvõimalusi pakuva elu- ja majanduskeskkonna kujundamine (valikuvõimaluse säilimine eelistatuima elukeskkonna osas),*
- *töökohtade, haridusasutuste ja mitmesuguste teenuste kättesaadavuse tagamine toimepiirkondade sisese ja omavahelise sidustamise kaudu,*
- *minimaalse avaliku teenuse tagamine toimepiirkondades ja äärealadel,*
- *asustuse säilimine ääremaadel ja eritingimustega piirkondades (nt väikesaared ja piirialad).*

Alameesmärgid ehk meetmed peamise eesmärgi saavutamiseks:

- *eesmärgiks on tagada head elamise ja töötamise võimalused kõigis paikades,*
- *takistada teatud asustussüsteemi osade hääbumist (maapiirkonnad, ääremaad),*
- *ei soovita ka, et kiire arenguga piirkondades jääks elukeskkonna kvaliteet tagaplaanile (suuremad linnad ja nende ümbrus)*
- *maa-asustuse elujõulisuse tagamise vahendiks on linliku ja maalise elulaadi kombineerimine.*

1.2.1. RUUMILISE ARENGU PÕHIMÕTTED JA SUUNDUMUSED PÕLVA MAAKONNAS

Ruumilise arengu põhimõtted ja suundumused annavad edasi üldise lähenemise, peamised eesmärgid ning lahenduse üldised põhjendused kõigi planeeringus käsitletavate teemade üleselt. Põlva maakonna ruumilise arengu põhimõtete ja suundumuste määratlemisel on olnud aluseks üleriigilises planeeringus kujundatud lähenemine (vt ptk 1.2 algus), maakonna ruumilise arengu analüüs (vt eraldi köites) ja selle kokkuvõte (vt ptk 1.1). Laiemaks eesmärgiks on olnud saavutada tasakaalustatud lahendus, arvestades riiklike suunistega, sh maakonnaplaneeringute koostamisel aluseks olevate uuringute ja juhenditega, ning kohalike omavalitsuste soovide ja otsustusvabaduse säilimisega (vastavalt planeerimisseadusele ning Euroopa Liidus kehtivale lähimuspõhimõttele).

Põlva maakonna ruumilise arengu põhimõtted ja suundumused:

- 1) Asustuse arengu suunamisel Põlvamaal lähtutakse olemasolevast asustusstruktuurist, see tähendab:
 - a) Kasutatakse ära olemasolevaid taristuid ning tihendatakse olemasolevaid kompaktse ruumistruktuuriga asulaid, suunates arengud nende asulate keskusaladele.
 - b) Väärtustatakse olemasolevaid hajusaid asustusmustreid maapiirkondades, pakkudes paindlikke ja kogukonnapõhiseid lahendusi teenuste tarbimiseks, et säilitada maapiirkondade suhteline atraktiivsus elukohana.
 - c) Väärtustatakse väärtuslikke põllumajandusmaid kui ressursi ning nende eesmärgipärast kasutust.
- 2) Asustuse areng Põlvamaal tugineb olulisel määral väiksemate, kohaliku tasandi keskuste võrgule, lisaks maakonna keskuslinnadele ning väljaspool maakonda paiknevatele, Põlvamaa elanike jaoks tähtsatele keskuslinnadele (eelkõige Tartu, kuid ka Võru ja Otepää).
- 3) Põlvamaal puudub vajadus täiendavate arengualade määramiseks väljaspool olemasolevaid kompaktse ruumistruktuuriga asulaid – tegemist on kahaneva rahvastikuga piirkonnaga, kus on otstarbekas eelkõige olemasolevate struktuuride ärakasutamine ja väärtustamine, seda nii elamuarenduses kui ettevõtluses.
- 4) Põlvamaal puudub vajadus täiendavate suuremate tootmisalade määramiseks, eeldatavalt koondub ettevõtlus- ja tootmistegevus valdavalt olemasolevate keskuste piirkonda, vt ka eelnev punkt. Põlvamaal valdava väikeettevõtluse tingimustes puudub vajadus ka põllumajandustegevusega seotud ettevõtluse jaoks eraldi alade määramiseks maakonnaplaneeringu tasandil.
- 5) Säilitatakse erinevad ruumiväärtused linnalise ruumistruktuuriga asulates ja maapiirkondades – piisav kompaktsus linnades ja teistes tiheda ruumistruktuuriga keskusasulates ning iseloomulik hajusus maapiirkondades.
- 6) Liikuvuse suunamisel, sh ühistranspordi korraldamisel, lähtutakse keskustagamaa põhistest ühendustest, arvestades sealjuures ka üle maakonna piiri ulatuvaid vajadusi. Teenuste ja töökohtade kättesaadavus keskuste tagamaa elanike jaoks põhineb, lisaks paindlikele lahendustele ning koha peal olemasolevatele teenustele, vastaval liikuvuskorraldusel.
- 7) Liikumisvõimaluste tagamise alusena peetakse silmas teedevõrgu heakorda

ja täiendamise vajadusi, arvestades maakonnatasandi täpsusastet. Sealjuures kajastatakse teadaolevad põhimõttelised vajadused, kuid täpsemad lahendused igal konkreetsel juhul selguvad täiendavate planeeringute/projektide käigus.

- 8) Rohevõrgustikku käsitletakse olulise ressursina, mis kätkeb endas maakonna mainet kujundavaid loodusväärtusi, samuti paljuski puhkemajandusele arenguvõimalust pakkuvaid puhkeväärtusi.
- 9) Puhkeväärtusena on oluline avaliku juurdepääsu võimalus väljakujunenud supluskohtadele.
- 10) Väärtuslikke maastikke käsitletakse olulise ressursina.
- 11) Elukeskkonna kvaliteedi tagamisel on oluline roll muuhulgas esteetilistel väärtustel; lisaks looduslikule esteetikale ka inimtekkelise pärandi väärtustamisel. Elukeskkonna esteetilised väärtused hõlmavad nii hajaasustuses kujunenud (küla)maastikulisi tervikuid, linnalises keskkonnas kujunenud iseloomulikke miljöösid kui ka üksikehitiste kõrget arhitektuurset kvaliteeti. Elukeskkonna esteetiliste väärtuste säilimist ja jätkuvust tuleb pidada kvaliteetse elukeskkonna üheks tagatiseks.
- 12) Maakonna arengu kavandamisel arvestatakse kaitstavate muinsus- ja loodusväärtustega.
- 13) Maakonna arengu kavandamisel arvestatakse riigikaitseliste huvide ning nendega seotud piirangutega.
- 14) Maavaradega varustatuse tagamist käsitletakse avaliku huvina, kuid kaevandustegevuse eelduseks saab pidada parimate teadaolevate tehniliste jm võimaluste kasutamist, vähendamaks kaasnevat häiringut nii looduskeskkonnale kui elanikele. Kaevandamisjärgselt tuleb kasutatud alad korrastada, kas loodusliku keskkonna taastumiseks, majandustegevuseks või rekreatsiooniks sobilike aladena.